

II. Захист прав на тимчасово окупованих територіях

Олексій Плотніков

кандидат юридичних наук,
старший юрист громадської організації “Десяте квітня”,
експерт Асоціації реінтеграції Криму
(Одеса, Україна)
olexiyplotnikov@gmail.com

УДК 341.01/08

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається питання міжнародно-правової відповідальності за дотримання і захист прав людини на окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, а також Донецької та Луганської областей України. Наша держава заявляє про свою відданість захисту прав громадян на окупованих територіях, водночас відповідальність за порушення прав людини на цих територіях вона поклала на Російську Федерацію (РФ). Постає питання про відповідність такого підходу міжнародно-правовим зобов'язанням України та про розподіл відповідальності за дотримання прав людини між Україною як державою-сувереном і РФ як державою-окупантом.

Метою статті є проведення розмежування відповідальності України та РФ за дотримання прав людини на окупованих територіях Криму, Донецької та Луганської областей. Буде розглянуто загальні правила щодо обов'язків держав із захисту прав людини в разі окупації, а також проаналізовано практику Європейського суду з прав людини з метою визначення перспектив застосування цих правил у ситуації окупації Криму та частин Донецької та Луганської областей.

Встановлюється, що РФ як держава-окупант несе як негативні, так і позитивні зобов'язання із забезпечення прав людини, тоді як на Україну покладаються лише позитивні зобов'язання.

Існує ефективний контроль та юрисдикція РФ на окупованих територіях, а отже, вона несе відповідальність за порушення прав людини на цих територіях. Україна, зі свого боку, має шанс уникнути такої відповідальності, якщо зможе продемонструвати, що зробила все розумно можливе для дотримання своїх позитивних зобов'язань із захисту прав людини на окупованих територіях.

Ключові слова: права людини; окупація Криму; тимчасово окупована територія; міжнародно-правова відповідальність.

Агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України в 2014 р. призвела до окупації нею Автономної Республіки Крим та міста Севастополь (далі – Крим), а також частин Донецької та Луганської областей. Наслідком цього стали масові та грубі порушення прав людини на окупованих територіях, а також поява близько 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб¹. Як Україна, так і РФ є сторонами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), а отже, згідно зі ст. 1 ‘Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції’². Однак унаслідок зазначених подій частини території України опинилися поза її контролем.

Що стосується Криму, РФ визнає та стверджує свій контроль над півостровом, натомість щодо частин Донецької та Луганської областей заявляє про відсутність такого контролю. Водночас Україна продовжує бути єдиним правомірним сувереном відносно територій Криму, Донецької та Луганської областей, однак фактично не може здійснювати на цих територіях владних повноважень, зокрема із захисту прав людини. Це породжує питання про те, хто ж із держав несе обов’язок із забезпечення прав людини на зазначених територіях, і яким чином між державами розподіляється відповідальність за порушення прав людини, що є неминучим наслідком збройного конфлікту та окупації.

Метою дослідження є проведення розмежування відповідальності України та РФ за дотримання прав людини на окупованих територіях Криму, Донецької та Луганської областей. Буде розглянуто загальні правила щодо обов’язків держав із захисту прав людини в разі окупації, а також проаналізовано практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з метою визначення перспектив застосування цих правил у ситуації окупації Криму та частин Донецької і Луганської областей.

Окупація РФ частин території України призвела до різкого погіршення ситуації з правами людини на цих територіях. Так, резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) 73/263 за-суджуються

тривале та повне нехтування Російською Федерацією своїми зобов’язаннями та Статутом ООН та міжнародним правом, що стосуються її юридичної відповідальності за окуповану територію, включаючи обов’язок поважати українське законодавство і права всіх цивільних осіб³.

¹ ‘Ukraine. Displacement associated with Conflict and Violence. Figure Analysis – GRID 2020’ (*Internal Displacement Monitoring Centre*) <<https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/2020-04/GRID%202020%20%E2%80%93%20Conflict%20Figure%20Analysis%20%E2%80%93%20UKRAINE.pdf>> (accessed: 23.09.2020).

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 22.09.2020).

³ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2018. № 73/263 <<https://undocs.org/ru/A/>>

У підготовленій на цій підставі доповіді Генерального Секретаря ООН відзначаються порушення окупаційною російською владою таких фундаментальних людських прав, як право на життя, свободу, особисту недоторканність, право на справедливий суд, прав власності, свобод думки, совісті, релігії, мирних зборів та ін.⁴ Точна оцінка характеру порушень прав людини в Криму, так само як і в частинах Донецької та Луганської областей, ускладнюється через недопущення до цих територій представників міжнародних правозахисних організацій⁵.

Деякі висновки щодо порушень прав людини, про які йдеться, можна зробити на підставі опублікованих документів із міждержавних скарг України проти РФ в ЄСПЛ. Зокрема, у пресрелізі від 9 травня 2018 р. зазначається, що український уряд заявляє про порушення ст. 2 (“Право на життя”), ст. 3 (“Заборона катувань”), ст. 5 (“Право на свободу і особисту недоторканність”), ст. 6 (“Право на справедливий суд”), ст. 8 (“Право на повагу до приватного і сімейного життя”), ст. 9 (“Свобода думки, совісті і релігії”), ст. 10 (“Свобода вираження поглядів”), ст. 11 (“Свобода мирних зібрань та об’єднань”), ст. 13 (“Право на ефективний засіб юридичного захисту”), ст. 14 (“Заборона дискримінації”) Конвенції, а також ст. 1 Першого Протоколу (“Право на власність”), ст. 2 Протоколу 4 (“Свобода пересування”)⁶. Отже, скарга України стосується більшості передбачених Конвенцією та протоколами до неї прав. Можна очікувати, що перелік заявлених порушень в індивідуальних скаргах буде, щонайменше, таким самим, якщо не довшим. Крім того, сам ЄСПЛ підкреслив, що ‘ключовим питанням, яке підлягає вирішенню при розгляді цих заяв буде те, чи Україна або Росія мають юрисдикцію відносно оскаржуваних порушень відповідно до статті 1 Європейської конвенції з прав людини’⁷. Відповідно, принциповим для України стає докласти максимальних зусиль, аби покласти відповідальність за порушення на РФ, а також здійснити всі можливі заходи, аби виконати свої зобов’язання за Конвенцією та уникнути такої відповідальності.

Хоча Україна не здійснює контроль над Кримом і частинами Донецької та Луганської областей із 2014 р., вона залишається щодо цих територій державою-сувереном. Зокрема, Україна законодавчо закріпила обов’язок вживати заходів із захисту прав і свобод людини та громадянина на цих

RES/73/263> (accessed: 23.09.2020).

⁴ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Report of the Secretary-General <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_74_276_E.pdf> (accessed: 23.09.2020).

⁵ Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2019. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights <<https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-16-february-15-may-2019-enruuk>> (accessed: 23.09.2020).

⁶ Relinquishment to Grand Chamber of four interstate cases Ukraine v. Russia. Press Release. 09.05.2018 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6081540-7832894>> (accessed: 23.09.2020).

⁷ ECHR to adjourn some individual applications related to Eastern Ukraine. Press Release. 17.12.2018 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6282063-8189102>> (accessed: 23.09.2020).

територіях⁸. Водночас Україна наполягає, що забезпечення прав і свобод людини в Криму та на непідконтрольних частинах Донецької та Луганської областей є обов'язком саме держави-окупанта, тобто РФ. На цьому ґрунтується позиція України в міжнародних судах, а саме у справі щодо застосування Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, що розглядається у Міжнародному суді ООН, а також у міждержавних скаргах України проти РФ в ЄСПЛ.

Це створює загалом неневне для міжнародного права питання розподілу відповідальності держави-суверена та держави-окупанта за дотримання прав людини на окупованій території. Деякі основні норми щодо такого розподілу відповідальності добре відомі. Так, у консультативному висновку щодо будівництва стіни на окупованій палестинській території Міжнародний суд ООН встановив, що юрисдикція держав є переважно територіальною, однак іноді вона може здійснюватися поза межами національної території. Зважаючи на предмет та цілі Міжнародного пакту про громадянські і політичні права уявляється природним, аби держави – учасниці Пакту були пов'язані ним у випадку, якщо вони здійснюють свою юрисдикцію поза своєю територією⁹. Цей висновок відповідає практиці Комітету ООН з прав людини¹⁰, і на нього неодноразово посилався ЄСПЛ¹¹, тож можна вважати, що він вказує на існування загальноновизнаної норми міжнародного права.

Застосування загальної норми щодо відповідальності держави-окупанта за дотримання прав людини на окупованій території породжує низку конкретних питань при застосуванні у життєвих ситуаціях. Найбільший досвід тут акумулював ЄСПЛ, який стикався з цими питаннями у справах, що виникли із ситуацій Північного Кіпру, Придністров'я, Нагірного Карабаху та ін. Першою справою такого типу стала справа “Лоїзиду проти Туреччини” (*Loizidou v. Turkey*¹², далі – *Loizidou*), що виникла в контексті турецької військової окупації Північного Кіпру. Як відомо, у цій справі у відповідь на заяву громадянки Республіки Кіпр (грецької частини Кіпру) про порушення її прав власності де-факто органами влади Північного Кіпру, уряд Туреччини заявив, що турки-кіпріоти оголосили незалежність і створили нову державу – “Турецьку Республіку Північного Кіпру” (далі – ТРПК).

⁸ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>> (дата звернення: 23.09.2020).

⁹ Legal Consequences of the Constr. of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, 2004 I.C.J. 136 (July 9).

¹⁰ Case No. 52/79, Lopez Burgos v. Uruguay; Case No. 56/79, Lilian Celiherti de Cusariego v. Uruguay.

¹¹ Hassan v. the United Kingdom [GC], no. 29750/09, § 37, 16 September 2014; Al-Skeini and Others v. the United Kingdom [GC], no. 55721/07, § 90, 7 July 2011.

¹² *Loizidou v. Turkey* judgment of 18 December 1996 (merits), Reports of Judgments and Decisions 1996-VI, p. 2223.

Отже, на думку Анкари, з'явилася нова держава, за дотримання якою прав людини держава Туреччина нести відповідальність не може. Однак ЄСПЛ відкинув цей аргумент, пославшись на численні резолюції Ради Безпеки ООН та декларації Комітету Міністрів Ради Європи, що засуджували окупацію Північного Кіпру турецькими силами та закликали не визнавати місцевих органів влади, створених державою-окупантом¹³. Що найважливіше, в цій справі ЄСПЛ встановив, що Туреччина здійснювала такий рівень контролю над північною частиною Кіпру. На думку ЄСПЛ,

абсолютно очевидно, враховуючи значну кількість турецьких військ, які перебувають у північній частині Кіпру <...>, що турецька армія повністю контролює цю частину острова, що тягне за собою за обставин цієї справи відповідальність Туреччини за політику та дії влади ТРПК <...>. Особи, що відчували або відчують на собі результати вказаної політики та діяльності влади ТРПК, фактично опиняються під юрисдикцією Туреччини в сенсі ст. 1 Конвенції. Таким чином, зобов'язання Туреччини з забезпечення гарантованих Конвенцією прав і свобод розповсюджуються на північну частину Кіпру¹⁴.

Крім того, держава-суверен також не може відмовитися від своїх конвенційних зобов'язань. Навпаки, у тій же справі *Loizidou* ЄСПЛ підкреслив, що турецька окупація не знімає з Кіпру власних зобов'язань у сфері прав людини, адже світова спільнота

не вважає ТРПК державою в сенсі міжнародного права. Тільки уряд Республіки Кіпр є єдиним легітимним на Кіпрі, відповідно, зобов'язаний поважати норми про захист прав людини, так само і права національних меншин¹⁵.

Підхід, згідно з яким відповідальність за дотримання прав людини на окупованій території несуть як держава-окупант, так і держава-суверен, неодноразово підтверджувався для інших ситуацій і став, як уявляється, загальним стандартом міжнародного права прав людини. У справі "Іляшку та інші проти Молдови та Росії" (*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*, далі – *Ilaşcu*), що стосувалася окупованої РФ території Придністров'я, той же ЄСПЛ дійшов висновку, що

коли держава не може забезпечити дію своєї влади на частині своєї території відповідно до фактичної ситуації (наприклад, сепаратистський режим, воєнна окупація), держава не перестає нести відповідальність та здійснювати юрисдикцію. Вона повинна всіма доступними диплома-

¹³ *Loizidou v. Turkey* (n 12) § 42.

¹⁴ *Ibid* § 56.

¹⁵ *Ibid* § 44.

тичними та правовими заходами з залученням іноземних держав і міжнародних організацій продовжувати гарантувати права та свободи, передбачені Конвенцією¹⁶.

З огляду на це ЄСПЛ вирішив, що Молдова не змогла захистити права заявників відповідно до Конвенції навіть там, де вона не контролювала частини своєї власної території, і що Молдова не здійснила всіх заходів, що були їй доступні, для гарантування прав за Конвенцією. Тож виходить, що навіть у випадках, коли державна влада на певній території взагалі не здійснюється, або суттєво обмежена, за державою все одно зберігається обов'язок виконання позитивних зобов'язань і здійснення необхідних кроків для утворення встановлених Конвенцією прав. Очевидно, що таке зобов'язання існує і для України.

Втішно, що Україна усвідомлювала цей свій обов'язок із самого початку окупації. В ухваленому вже в квітні 2014 р. Законі України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” прямо зазначено обов'язок України вживати

всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території¹⁷.

Водночас відповідно до ч. 3 ст. 5 цього Закону:

Відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права.¹⁸

Прикметно, що формулювання закону встановлює для України обов'язок дбати лише про права власних громадян. Це можна пояснити небажанням брати на себе зобов'язання щодо громадян РФ у Криму, проте потенційно може породити проблему, подібну до справи *Паşcu*, де заявником про порушення виступав громадянин третьої держави. Однак поки що це питання залишається теоретичним, хоча і потребує окремого дослідження.

Із цього положення очевидно, що Україна продовжує вважати себе сувереном Криму та заявляє про своє бажання виконувати зобов'язання із

¹⁶ *Paşcu and Others v. Moldova and Russia* ([GC], no. 48787/99, § 333, ECHR 2004-VII).

¹⁷ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>> (дата звернення: 23.09.2020).

¹⁸ Там само.

захисту прав людини. Однак, що робить цю справу відмінною від справ *Loizidou ta Paşci*, це те, що РФ також заявляє про себе як про державу-суверена, тож, щонайменше теоретично, не повинно виникати проблеми з визнанням її відповідальності за порушення прав людини в Криму, бо вона і сама визнає таку відповідальність. Проте ця позиція РФ породжує іншу проблему, яка полягає у тому, що вона навряд чи визнає будь-яке рішення ЄСПЛ, в якому згадуватиметься український суверенітет над Кримом.

Діаметрально протилежною є ситуація на Донбасі, адже тут РФ не тільки не заявляє про свій суверенітет, а й, знову ж таки на відміну від справ *Loizidou i Paşci*, взагалі заперечує власну присутність. Аби встановити відповідальність Росії за дотримання прав людини на непідконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей, необхідно встановити факт здійснення РФ ефективного контролю над збройними формуваннями та де-факто – органами влади так званих “Донецької Народної Республіки” та “Луганської Народної Республіки”.

У справі “Мозер проти Молдови та Росії” (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*, далі – *Mozer*) ЄСПЛ вивів обмеження щодо встановлення факту такого контролю. На його думку:

<...> немає необхідності визначати, чи здійснює Росія детальний контроль за політикою та діями підлеглих місцевих органів влади. Відповідальність Росії здійснюється завдяки постійній військовій, економічній та політичній підтримці “ПМР”, яка не могла б інакше існувати¹⁹.

Із цього випливає висновок, що немає необхідності визначати відповідальність держави-окупанта за кожну дію підпорядкованої місцевої адміністрації.

Нині немає підстав, із яких ЄСПЛ міг би застосувати інший стандарт щодо Донбасу. Дійсно, у справі “Хлебик проти України” (*Khlebiak v. Ukraine*, далі – *Khlebiak*) – першій справі, що стосувалася окупованих територій України – ЄСПЛ прямо послався на справу *Paşci*, хоча й у дещо іншому контексті. Він підкреслив, що в цій справі заявник ставить питання про відповідальність за порушення права лише з боку України, тож не виникає необхідності встановлювати, чи несе таку відповідальність будь-яка інша сторона Конвенції²⁰. При цьому ЄСПЛ проаналізував твердження Уряду України щодо окупації частини Луганської області, однак застосував стриманий термін “територія, яка непідконтрольна Уряду України”. Зрештою ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність порушення Конвенції з боку України, оскільки Уряд зміг довести, що ним було здійснено всі можливі заходи для захисту прав заявника. Проте ця справа залишила

¹⁹ *Mozer v. the Republic of Moldova and Russia* [GC], no. 11138/10, § 217, 23 February 2016.

²⁰ *Khlebiak v. Ukraine*, no. 2945/16, § 66, 25 July 2017.

незрозумілим, як би відреагував ЄСПЛ на можливу заяву одночасно проти України та РФ, та чи продовжував би він застосовувати аналогію зі справою *Plaşci*.

Окрім справ *Loizidou* та *Plaşci* існує менш очевидна аналогія, якою можна скористатися для визначення розподілу відповідальності між Україною та РФ за дотримання щонайменше деяких прав людини на окупованих територіях. Ідеться про справу “Гюзелюртлу та Інші проти Кіпру та Туреччини” (*Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey*), в якій ЄСПЛ встановив, що відсутність співробітництва між двома державами призвело до неефективного розслідування справи про вбивство в Північному Кіпрі. Відповідно, як Туреччина, так і Республіка Кіпр несуть відповідальність за порушення ст. 2 Конвенції²¹.

Не можна також оминати увагою рішення ЄСПЛ у справі “Развозжаєв проти Росії та України” (*Razvozzhaev v. Russia and Ukraine*, далі – *Razvozzhaev*) та “Удальцов проти Росії” (*Udaltsov v. Russia*). У цій справі одним із заявників був громадянин РФ, який стверджував, що в Україні його викрали агенти РФ, незаконно переправили через державний кордон, що призвело до порушення статей 3 і 5 Конвенції. Хоча викрадення відбулося в Києві, тобто на території, яка перебуває під контролем Уряду України, дії агентів РФ фактично ставили такий контроль під сумнів. Щодо РФ ЄСПЛ зазначив, що

держава також має нести відповідальність за порушення конвенційних прав і свобод осіб, які перебувають на території іншої держави, але перебувають під владою чи контролем першої держави через її представників, які діють законно чи незаконно в другій державі²².

Водночас ЄСПЛ підкреслив, що під час стверджуваного порушення заявник перебував на території України та під її територіальною юрисдикцією, тож Україна несла позитивне зобов'язання з ефективного розслідування, яке вона не виконала²³.

Маємо підкреслити, що тут ідеться про встановлення відповідальності лише для України. Порівнювати справу *Razvozzhaev* зі справою *Plaşci* чи *Loizidou* для цілей встановлення відповідальності РФ недоречно, оскільки у справі *Razvozzhaev* для встановлення відповідальності РФ використовувалася особистісна модель юрисдикції (держава здійснює контроль над конкретною особою), а не просторова (держава здійснює контроль над територією)²⁴. Проте, з поправкою на цю особливість ситуації, можна побачити в цих висновках ЄСПЛ стандарт аналогічній справі *Plaşci*:

²¹ *Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey* [GC], no. 36925/07, 29 January 2019.

²² *Razvozzhaev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia*, no. 75734/12, § 158, 19 November 2019

²³ *Ibid* § 160.

²⁴ S Besson, ‘The Extraterritoriality of the European Convention on Human Rights: Why Human Rights Depend on Jurisdiction and What Jurisdiction Amounts to’ (2012) 25 *Leiden Journal of International Law* 857–84.

держава-суверен несе позитивний обов'язок із розслідування порушення та ширшого здійснення усіх дій, спрямованих на полегшення долі жертви порушення.

Не можна виключати, що заявники у справах, які походять із Криму, Донецької та Луганської областей, можуть обрати позиватися виключно проти РФ, адже справи *Mozet* та *Ilascu* явно демонструють, що ЄСПЛ схиляється до визнання відповідальності РФ за порушення прав людини, скоєні самопроголошеними органами, тоді як у Криму ситуація ще більш однозначна, і тут позов виключно проти РФ може бути кращим вибором із точки зору визнання рішення та його виконання державою-порушницею. Лише ЄСПЛ зможе визначити, чи може така відповідальність бути встановлена для однієї РФ. Проте в будь-якому випадку варто очікувати, що суд за власною ініціативою може перевірити дотримання у таких справах своїх позитивних зобов'язань із боку України.

Ще одна особлива риса української ситуації полягає в тому, що між Україною та РФ триває активний збройний конфлікт. Не можна забувати про кваліфікацію ситуації саме як міждержавного збройного конфлікту прокурором Міжнародного кримінального суду²⁵. Тож існує імовірність, що ЄСПЛ вирішить розглянути питання відповідальності з точки зору міжнародного гуманітарного права, причому для цього йому не знадобиться навіть робити власних висновків щодо наявності та природи конфлікту, адже він зможе обмежитися посиланням на прокурора Міжнародного кримінального суду. Подібну оцінку наявності контролю саме з точки зору міжнародного гуманітарного права ЄСПЛ вже робив у справі “Чірагов та інші проти Вірменії” (*Chiragov and Others v. Armenia*), де він зазначив про таке:

<...> вважається, що воєнна окупація існує на території чи частині території, якщо можуть бути продемонстровані такі елементи: присутність іноземних військ, які можуть здійснювати ефективний контроль без згоди суверена.

Згідно з широко розповсюдженою експертною думкою фізична присутність іноземних військ є вимогою *sine qua non* для окупації, та окупацію не можна уявити без “чоботів на землі”²⁶.

Міркування, побудовані на нормах міжнародного гуманітарного права, не були основними для встановлення факту контролю Вірменії над Карабахом у цій справі (ЄСПЛ докладно розглядав докази матеріальної та політичної підтримки де-факто органів влади цієї території), однак звернення до них було застосоване для кваліфікації окремих дій держави-відповідача як протиправних.

²⁵ Report on Preliminary Examination Activities 2019. International Criminal Court.

²⁶ *Chiragov and Others v. Armenia* ([GC], no. 13216/05, § 96, ECHR 2015).

Висновки. З аналізу практики ЄСПЛ можна зробити два висновки. По-перше, ЄСПЛ критично ставиться до звичайної лінії захисту держав-окупантів, що будується навколо нібито відсутності територіальної юрисдикції суду. У таких випадках ЄСПЛ посилається на ст. 1 Конвенції, згідно з якою держави зобов'язані забезпечувати передбачені права і свободи всім, хто перебуває під їхньою юрисдикцією²⁷, та на концепцію ефективного контролю як частину права міжнародної відповідальності держав, за допомогою якої визначається фактичний зв'язок між де-факто органами влади окупованої чи сепаратистської території та державою-окупантом.

Це навіть більш справедливо для Криму, контроль над яким РФ не заперечує. Тож навряд чи слід очікувати, що ЄСПЛ відмовиться визнавати відповідальність РФ за порушення прав людини на окупованих територіях України. По-друге, справа *Khlebiak* продемонструвала, що Україна може уникнути відповідальності за порушення прав людини на окупованих територіях. Однак відповідальність України все ж не можна виключати, як і можливість уникнення такої РФ, зонайменше в окремих справах.

Як уявляється, найважливішим питанням, на яке повинен відповісти ЄСПЛ у наступних справах, буде питання про докази присутності, контролю чи впливу РФ на окупованих територіях. Це стосується не тільки Донбасу, де Росія заперечує свою присутність, а й Криму, адже значна частина порушень прав людини, про які заявляє Україна, відбулася до так званого “кримського референдуму” та до моменту, коли РФ визнала свій контроль над Кримом. Зрештою, перша міждержавна скарга України проти Росії була ініційована ще до визнання РФ такого контролю. Із практики ЄСПЛ очевидно, що держави можуть вважатися відповідальними за діяльність поза їхньою територією, незалежно від того, чи здійснюють вони контроль над територією іншої держави прямо чи опосередковано – через підпорядковані місцеві структури.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Besson S, 'The Extraterritoriality of the European Convention on Human Rights: Why Human Rights Depend on Jurisdiction and What Jurisdiction Amounts to' (2012) 25 *Leiden Journal of International Law* 857–84 (in English).

Websites

2. 'Ukraine. Displacement associated with Conflict and Violence. Figure Analysis – GRID 2020' (*Internal Displacement Monitoring Centre*) <<https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/2020-04/GRID%202020%20%E2%80%93%20Conflict%20Figure%20Analysis%20%E2%80%93%20UKRAINE.pdf>> (accessed: 23.09.2020) (in English).

²⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.1950.

Oleksii Plotnikov

INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY
FOR HUMAN RIGHTS PROTECTION
ON THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

ABSTRACT. The article considers the issue of international legal responsibility for the observance and protection of human rights in the occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, as well as Donetsk and Luhansk regions of Ukraine. Ukraine declares its commitment to protecting the rights of citizens in the occupied territories, while Ukraine has blamed the Russian Federation for human rights violations in these territories. The question arises as to whether this approach is in line with Ukraine's international legal obligations and the division of responsibilities for the observance of human rights between Ukraine as a sovereign state and the Russian Federation as an occupying power.

The goal of the article is to set a distinction line between the responsibility of the Russian Federation and that of Ukraine for protection of human rights on the occupied territories. It will address the general rules on the obligations of states concerning human rights protection in case of occupation and analyse the practice of the European Court of Human Rights in order to determine the avenues of application of these rules to situation of occupation of Crimea and parts of Donetsk and Luhansk oblasts.

It is established that the Russian Federation, as an occupying power, has both negative and positive human rights obligations, while Ukraine has only positive obligations.

There is effective control and jurisdiction of the Russian Federation in the occupied territories, and therefore it is responsible for human rights violations in the occupied territories. Ukraine, for its part, has a chance to avoid such liability if it can demonstrate that it has done everything reasonably possible to meet its positive human rights commitments in the occupied territories.

KEYWORDS: human rights; occupation of Crimea; temporarily occupied territory; international legal responsibility.